

ОСЕЋАЈ ПОРОДИЧНЕ КОХЕРЕНТНОСТИ КОД АДОЛЕСЦЕНАТА И РОДИТЕЉА

Јелена Минић

Универзитет у Приштини, Филозофски факултет са привременим
седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, Србија
jminic@yahoo.com

Апстракт

Рад се заснива на салутогеном приступу здрављу, тј. на салутогенези и на осећају породичне кохерентности, као важном ресурсу у развојној кризи, који утиче на очување здравља и померање појединца ка позитивном полу континуума здравље–болест. Спроведено истраживање је имало за циљ да испита повезаност осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља. Осећај породичне кохерентности представља укупан однос који појединац има према својој породици и одређује се као опажена разумљивост, савладивост и смисаоност породичног живота. Задаци истраживања били су: утврдити интензитет и структуру осећаја породичне кохерентности код адолесцената, родитеља и на нивоу породице; утврдити просечне вредности на појединачним ставкама у оквиру коришћене скале; утврдити разлике у степену слагања осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља у односу на неке социодемографске варијабле (пол, узраст и место боравка). Узорак истраживања чинили су адолесценти оба пола, од петнаесте до двадесет четврте године ($n = 360$) и њихови родитељи ($n = 720$) са сталним местом боравка на Косову и Метохији и у ужој Србији. У истраживању су коришћени: Упитник основних социодемографских података (сачињен за потребе истраживања) и Скала за процену породичне кохерентности (Antonovsky & Sourani, 1988). Резултати показују да су просечне вредности осећаја породичне кохерентности (у целини и по компонентама) код адолесцената, родитеља и породице ближе теоријском максимуму. Добијени подаци такође су показали да постоји висока позитивна повезаност између осећаја породичне кохерентности очева и мајки, али не и статистички значајна повезаност осећаја породичне кохерентности код адолесцената са осећајем породичне кохерентности очева и мајки. Резултати показују да не постоје статистички значајне разлике у степену слагања осећаја породичне кохерентности адолесцената и родитеља у односу на пол, узраст и место боравка.

Кључне речи: осећај породичне кохерентности, адолесценти, родитељи, породица.

FAMILY SENSE OF COHERENCE AMONG ADOLESCENTS AND PARENTS

Abstract

The paper is salutogenic oriented, based on the salutogenic approach to health, i.e. on the salutogenesis and the feeling of coherence, as an important resource in the developmental crisis, which affects the health preservation and movement of the individual toward the positive pole of the health-illness continuum. The conducted research aimed to determine the connection between the sense of family coherence in adolescents and family sense of coherence in their parents. In the family sense of coherence the emphasis is on the family as a system, on perceiving the family as a comprehensible, manageable and meaningful system. The research tasks were: to determine the intensity and structure of family sense of coherence among adolescents and their parents, and at the family; to determine the average values on the Family Sense of Coherence among Adolescents and Parents; to determine the differences in the degree of congruence between the sense of family coherence among adolescents and their parents in relation to some socio-demographic variables (adolescents' gender, age and place of residence).

The study sample consisted of adolescents of both genders, of 15 to 24 years old ($n = 360$;) and their parents ($n = 720$), the place of residence being Kosovo and Metohija and Central Serbia. The survey used: the Socio-Demographic Questionnaire for Obtaining Basic Data (constructed for the purposes of research) and the Family Sense of Coherence Scale (Antonovsky & Sourani, 1988).

The results show that the average value of the family sense of coherence (in whole and by its components) in adolescents, parents and at the family level are closer to the theoretical maximum. The obtained data also showed that there was a high positive correlation between the sense of family coherence of fathers and mothers, but no statistically significant correlation between the sense of family coherence in adolescents and sense of family coherence of fathers and mothers. The results show that there are no statistically significant differences in the degree of congruence between the family senses of coherence among adolescents and their parents in relation to: gender, age and place of residence.

Key words: family sense of coherence, adolescents, parents, family.

УВОД

Арон Антоновски од седамдесетих година 20. века, па до своје смрти (1994) научно утемељује, теоријски и практично развија салутогени модел здравља, који се заснива на салутогеној оријентацији, на салутогенези и осећају кохерентности као централном појму и најважнијем ресурсу (Antonovsky, 1987). Салутогенеза означава трагање за факторима здравља и добробити појединаца и система, који им помажу да преживе екстремне, по физичко и психичко здравље угрожавајуће ситуације и догађаје. Основни циљ је скретање пажње на изворе здравља појединца, групе и друштва и супротстављање вишевековној доминацији патогенезе (трагању за факторима болести). Антоновски (1987) развија конструктор осећаја кохерентности који се

односи на то у коликој мери неко види свет као разумљив, савладив и смисаон. Поменути конструкт Антоновски примењује на породицу као систем, при чему је фокус на породичном животу, наспрам света у целини (Митић, 1997) и схватању породице као разумљиве, савладиве и смислене. Разумљивост се односи на могућност разумевања различитих дешавања унутар породице. Савладивост се односи на могућност процене успешног ношења са најразличитијим дешавањима унутар породице, управљање породичном ситуацијом и дешавањима унутар породице. Смисаоност пружа мотивацију појединцу да нађе ред и смисао у породици, омогућавајући коришћење постојећих и проналажење нових ресурса отпорности.

Осећај породичне кохерентности је централни извор здравља у салутогеном моделу, који утиче на очување здравља и померање појединца ка позитивном полу континуума здравље–болест (Antonovsky, 1987), важан је ресурс за превладавање стреса чланова породице (Antonovsky & Sourani, 1988) и породичног система у целини (Митић, 2000). Антоновски (1987) истиче да је осећај породичне кохерентности најзначајнији фактор у развоју и обликовању осећаја кохерентности њених чланова, нарочито у периоду детињства и адолесценције. Адолесценција је важна фаза у животом циклусу породице и значајна развојна криза, у којој адолесцент интензивно трага за идентитетом (Милојковић, Срна и Мићовић, 1997). Адолесценција је обележена напорима појединаца и породице да се развојни задаци адекватно реше, што захтева ново прилагођавање свих чланова породице. Период адолесценције је изузетно провокативан и за појаву проблема (Голднер–Вуков, 1994), што чини породицу веома рањивим системом.

Постоји неколико перспектива у посматрању и испитивању породице које истраживачима стоје на располагању, али, како истичу Сагиева и Антоновски (1992), салутогена оријентација је ретка у области истраживања породица, а још су ређа истраживања која се баве осећајем породичне кохерентности. Постоје истраживања у којима се испитује појединачни осећај кохерентности како би се предвидео његов утицај на породични живот (Wickens & Greef, 2005; Наоур–Книре, 1999; Sagu & Antonovsky, 1992). У једном броју истраживања испитује се осећај кохерентности родитеља и повезаност са здрављем њихове деце (Groeholt, Stigum, Nordhagen & Kohler, 2003), као што је утврђивање осећаја породичне кохерентности родитеља који имају дете са инвалидитетом (Beresford, 1994; Margalit, Raviv & Ankonеена, 1992). Иако постоји позитивна корелација осећаја кохерентности између чланова породице (Wickens & Greeff, 2005), осећај породичне кохерентности мора се проучавати независно, јер није идентичан појединачном осећају кохерентности својих чланова, не представља њихов збир и не може говорити о потпуној једнакости, већ само о аналогiji (Sagu & Antonovsky, 1992).

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Проблем истраживања

Осећај породичне кохерентности у раду је сагледан као централни ресурс отпорности адолесцената и родитеља. Јачи осећај породичне кохерентности код адолесцената, родитеља и на нивоу породице може указати на добар ресурс и обратно, слабији осећај породичне кохерентности може указати на фактор повећане рањивости адолесцената, родитеља и породице. Проблем истраживања је формулисан у питањима: да ли постоји повезаност осећаја породичне кохерентности адолесцената и родитеља; да ли интензитет и структура осећаја породичне кохерентности указује на то да адолесценти и родитељи располажу адекватним ресурсом отпорности и да ли постоје разлике у интензитету осећаја породичне кохерентности у односу на пол, узраст и место боравка.

Циљеви и задаци истраживања

Основни циљ истраживања био је испитати повезаност осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља. Специфични циљеви истраживања су били: испитати повезаност осећаја породичне кохерентности код адолесцената, очева и мајки појединачно и повезаност осећаја породичне кохерентности на нивоу брачног пара, тј. родитеља. Задаци истраживања били су утврдити: интензитет и структуру осећаја породичне кохерентности код адолесцената, родитеља и на нивоу породице; просечне вредности на *Скали осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља*; разлике у степену слагања осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља у односу на пол, узраст и место боравка.

Варијабле и инструменти

Као условно независне варијабле третирали су: пол (оба пола), узраст адолесцената (средња адолесценција од 15. до 19. године и касна адолесценција од 20. до 24. године) и место боравка (Косово и Метохија и ужа Србија), подаци прикупљени *Упитником основних података*. Као условно зависна варијабла третиран је осећај породичне кохерентности, као укупан однос који појединац има према породици (Митић, 2000), а који се операционализује резултатом на *Скали за процену породичне кохерентности* (Antonovsky & Sourani, 1988). Скала мери доживљај кохерентности породичног живота, садржи 26 ставки (теоријски распон: 26–182), испитаници на скали од 1 до 7 одговарају проценом између две крајности. Ставке су распоређене у три супске, којима се одређују компоненте осећаја породичне кохерентности: разумљивост (8–56), савладивост и смисаоност (9–63).

Сагиева и Антоновски (1992) предлажу четири модела за мерење осећаја кохерентности на нивоу породице: консензуални, агрегациони, патогени и салутогени. Консензуални модел се користи када постоји велика разлика међу члановима (нпр. брачним партнерима), где је разлика резултата између брачних партнера резултат брачног пара. У агрегационом моделу, осећај породичне кохерентности рачуна се као просечан резултат свих појединаца чланова породице, док се код патогеног модела користи најслабији резултат, тј. најнижи осећај породичне кохерентности који члан породице оствари. У раду је коришћен салутогени модел, који подразумева да се за породичну меру конструкта узима највиши резултат добијен у мерењу чланова дате породице. Инструмент је добрих метријских карактеристика (Митић, 1997; Antonovsky & Sourani, 1988), добијена поузданост износи 0,81.

Хипотезе

Прва хипотеза: Адолесценти и родитељи ближи су позитивном полу континуума здравље–болест (јачи осећај породичне кохерентности). Осећај породичне кохерентности може се сматрати значајним извором породичне отпорности у стресним ситуацијама и кризним периодима (Antonovsky & Sourani, 1988; Wickens, & Greeff, 2005), што имплицира већу отпорност појединца и породице као система. Породица са јаким осећајем кохерентности може да пружи подршку својим члановима, као и да им омогући коришћење ресурса потребних за успешно суочавање са најразличитијим стресорима (Sagy & Antonovsky, 1992; Antonovsky & Sourani, 1988; Antonovsky, 1987). Резултати неких истраживања (Sagy & Antonovsky, 1999; Sagy, 1998a; 1998b) показали су да ниво прилагођавања, изражен кроз задовољство животом и здравственим стањем, позитивно корелира са осећајем породичне кохерентности. Хипотеза је утемељена и на чињеници да су истраживањем обухваћени средњошколци и студенти, тј. адолесценти у процесу формалног образовања и њихови родитељи, стога је претпостављено да се ради о испитаницима који су ближи полу континуума означеним као здравље.

Друга хипотеза: Постоји повезаност осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља. Хипотеза је утемељена на схватању Антоновског да веће слагање чланова породице, у погледу осећаја породичне кохерентности, указује на бољи, односно јачи ресурс. Подударност осећаја породичне кохерентности међу члановима породице омогућава да се трансформишу потенцијални породични ресурси у односу на актуелни стрес (Митић, 2000; 1997). Постојање подударности између чланова породице, у погледу односа према породици као систему, који се опажа као разумљив, савладив и смисаон, говори у прилог доброг ресурса за превладавање стреса са којим се по-

родица и сви њени чланови срећу. Након истраживања на узорку брачних парова, Антоновски и Соуранова (1988) закључили су да се о јаком осећају породичне кохерентности може говорити једино ако постоји висок степен консензуса између испитаних чланова.

Трећа хипотеза: Постоје разлике у степену слагања осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља у односу на неке [социодемографске варијабле] пол, узраст – средња и касна адолесценција и место боравка – Косово и Метохија и ужа Србија. Хипотеза је пре свега утемељена на сазнању да се сазревањем дешавају промене у интензитету осећаја кохерентности (Божин, 2001), али и на резултатима неких истраживања (Минић и Стефановић-Станојевић, 2011; Павићевић и Минић, 2011) у којима су добијене разлике у интензитету осећаја кохерентности код адолесцената у односу на пол. Хипотеза је делом формулисана и на схватању Антоновског (1987) о постојању различитих културних путања којима се могу кретати адолесценти у развоју осећаја кохерентности. Једна од њих која онемогућава развој јаког осећаја кохерентности су друштва погођена кризом, чије се становништво, укључујући и адолесценце, сучава са бројним проблемима, што је изражено на територији Косова и Метохије. Приликом формулисања ове хипотезе руководили смо се и сазнањима да друштвена криза и дуготрајни друштвени конфликти изазивају различите поремећаје у породици (Голубовић, 1981), као и да постоји утицај социјалних, културних и политичких фактора и кризе на живот породице (Гачић и Мајкић, 2000).

Узорак

Истраживање је обављено на узорку адолесцената ($n = 360$; од 15. до 24. године, $AC = 19,36$; $CD = 2,55$) и родитеља ($n = 720$). Родитељи су у периоду одраслог доба (за очеве просечна старост: $AC = 49,60$; $CD = 5,54$, а за мајке: $AC = 45,56$; $CD = 5,76$). Испитаници су уједначени по полу – по 180; узрасту: по 180 адолесцената, у потпериоду средње (од 15. до 19. године; $AC = 17,19$; $CD = 1,29$) и касне адолесценције (од 20. до 24. године; $AC = 21,53$; $CD = 1,39$); месту боравка: по 180 адолесцената и 360 родитеља са Косова и Метохије и из уже Србије. У оквиру подзорка са Косова и Метохије, испитаници су подељени у три поткатегорије (по 60 адолесцената и 120 родитеља): они који живе у северном делу (Лепосавић, Звечан и Зубин Поток), у северном делу Косовске Митровице и у енклавама (Грачаница, Гораждевц, Штрпце). Прво су испитани адолесценти у просторијама школа и факултета, а затим родитељи, организовањем испитивања у кућним условима, на радним местима или у просторијама школе или факултета.

Подаци су обрађени дескриптивном статистиком, корелационом анализом (Пирсонов коефицијент корелације) и анализом варијансе.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

У табелама 1, 2 и 3 приказане су мере дескриптивне статистике за осећај породичне кохерентности на подзорку адолесцената, родитеља (за оца и мајку) и на нивоу породице.

Табела 1. Мере дескриптивне статистике – осећај породичне кохерентности код адолесцената

	Н	Бр. ставки	Т. распон	Мин.	Макс.	АС	СД
ОПК	360	26	26–182	81	182	146,34	19,90
Р	360	8	8–56	21	56	42,41	7,73
СА	360	9	9–63	27	63	50,56	7,67
СМ	360	9	9–63	22	63	53,37	7,27

Легенда: ОПК – осећај породичне кохерентности; Р – разумљивост; СА – савладивост; СМ – смисаоност, Н – укупан број испитаника; Бр. ставки – број ставки; Т. распон – теоријски распон резултата; Мин. – минимална остварена вредност; Макс. – максимална остварена вредност; АС – аритметичка средина; СД – стандардна девијација

Табела 2. Мере дескриптивне статистике – осећај породичне кохерентности: родитељи

	Н	Бр. ставки	Т. распон	Мин.	Макс.	АС	СД
ОПК–О	180	26	26–182	82	182	145,53	22,44
ОПК–М	180			62	182	144,69	22,37
Р–О	180	8	8–56	20	56	42,09	8,35
Р–М	180			14	56	41,65	8,77
СА–О	180	9	9–63	24	63	50,46	8,43
СА–М	180			26	63	49,99	8,39
СМ–О	180	9	9–63	22	63	52,98	8,81
СМ–М	180			21	63	52,96	8,48

Легенда: ОПК – осећај породичне кохерентности; Р – разумљивост; СА – савладивост; СМ – смисаоност, О – означава вредност за очеве, М – означава вредност за мајке; Н – укупан број испитаника; Бр. ставки – број ставки; Т. распон – теоријски распон резултата; Мин. – минимална остварена вредност; Макс. – максимална остварена вредност; АС – аритметичка средина; СД – стандардна девијација

Табела 3. Мере дескриптивне статистичке – осећај породичне кохерентности на нивоу породице

	Н	Бр. ставки	Т. распон	Мин.	Макс.	АС	СД
ОПК	360	26	26–182	100	182	159,94	14,60
Р	360	8	8–56	28	56	47,91	5,64
СА	360	9	9–63	36	63	55,78	5,36
СМ	360	9	9–63	34	63	58,38	4,68

Легенда: ОПК – осећај породичне кохерентности; Р – разумљивост; СА – савладивост; СМ – смисаоност; Н – укупан број испитаника; Бр. ставки – број ставки; Т. распон – теоријски распон резултата; Мин. – минимална остварена вредност; Макс. – максимална остварена вредност; АС – аритметичка средина; СД – стандардна девијација

Добијени резултати указују на то да је осећај породичне кохерентности (у целини и по компонентама) ближи теоријском максимуму код адолесцената, родитеља и на нивоу породице. У истраживању Антоновског и Соранијеве (1988), просечан резултат осећаја породичне кохерентности за мушке испитанике је $AC = 128,64$; $CD = 33,35$, а за женске испитанике $AC = 130,85$; $CD = 33,99$. Поређењем резултата можемо закључити да очеви и мајке у овом истраживању имају више вредности осећаја породичне кохерентности.

У Табели 4. приказане су просечне вредности на свакој од 26 ставки у оквиру *Скале осећаја породичне кохерентности* на подзору адолесцената.

Табела 4. Просечне вредности на Скали осећаја породичне кохерентности: адолесценати

Ставке	Н	Мин.	Макс.	АС	СД	Ставке	АС	СД
1 Р	360	1,00	7,00	5,62	1,55	14 Р	5,20	1,89
2 СА	360	1,00	7,00	5,76	1,61	15 Р	4,53	2,05
3 СА	360	1,00	7,00	6,40	1,29	16 СА	6,08	1,29
4 Р	360	1,00	7,00	5,38	1,98	<u>17 СМ</u>	<u>6,49</u>	1,04
5 СА	360	1,00	7,00	6,08	1,56	18 Р	5,45	1,79
6 СМ	360	1,00	7,00	5,54	1,67	19 СМ	5,88	1,45
7 Р	360	1,00	7,00	4,85	1,95	20 СА	5,93	1,46
8 СМ	360	1,00	7,00	5,34	1,83	21 Р	5,37	1,83
9 СА	360	1,00	7,00	4,83	1,89	22 СА	5,39	1,70
<u>10 СА</u>	360	1,00	7,00	<u>4,14</u>	2,23	23 СМ	5,97	1,73
11 СА	360	1,00	7,00	5,96	1,57	24 Р	6,00	1,38
12 СМ	360	1,00	7,00	5,96	1,48	25 СМ	6,09	1,51
13 СМ	360	1,00	7,00	6,21	1,35	26 СМ	5,89	1,54

Легенда: Н – укупан број испитаника; Р – разумљивост;
СА – савладивост; СМ – смисаоност; Мин. – минимално остварена вредност;
Макс. – максимална остварена вредност; АС – аритметичка средина;
СД – тандардна девијација.

Подвучене су највише и најниже просечне вредности остварене на ставкама.

Као што се из приказане Табеле 4 може уочити, највећи просечан резултат остварен је у оквиру компоненте смисаоности, на ставци под бројем 17 (*Успети у стварима које су важне за породицу или за једног од вас: 1. Није значајно у породици, 7. Веома је значајно за све чланове породице.*). Најмањи просечан резултат остварен је у оквиру компоненте савладивости, на ставци под бројем 10 (*Замислите ситуацију у којој се ваша породица пресељава у нову кућу. Да ли Вам изгледа да: 1. Сви чланови породице биће у стању да се лако*

прилагоде новој ситуацији, 7. Биће веома тешко за чланове породице да се прилагоде новој ситуацији?).

У Табели 5. приказане су просечне вредности на свакој појединачној ставци у оквиру Скале осећаја породичне кохерентности код родитеља (за очеве и мајке).

Табела 5. Просечне вредности на Скали осећаја породичне кохерентности: родитељи

Ставке	Н	Мин.	Макс.	АС-о	АС-м	СД-о	СД-м	Ставке	АС-о	АС-м	СД-о	СД-м
1 Р	360	1,00	7,00	5,63	5,64	1,69	1,78	14 Р	5,38	5,31	1,90	1,98
2 СА	360	1,00	7,00	5,89	5,91	1,47	1,52	<u>15 Р</u>	<u>4,30</u>	<u>4,12</u>	2,22	2,23
3 СА	360	1,00	7,00	6,13	6,04	1,57	1,69	16 СА	6,04	6,16	1,34	1,30
4 Р	360	1,00	7,00	5,30	5,15	2,06	2,24	<u>17 СМ</u>	<u>6,33</u>	<u>6,45</u>	1,22	1,22
5 СА	360	1,00	7,00	6,16	6,16	1,55	1,61	18 Р	5,35	5,26	1,93	1,98
6 СМ	360	1,00	7,00	5,26	5,17	1,88	2,05	19 СМ	6,05	6,06	1,43	1,43
7 Р	360	1,00	7,00	4,93	5,01	2,03	2,05	20 СА	5,86	5,67	1,60	1,79
8 СМ	360	1,00	7,00	5,47	5,54	1,84	1,88	21 Р	5,49	5,50	1,86	1,88
9 СА	360	1,00	7,00	4,83	4,63	2,02	2,09	22 СА	5,40	5,21	1,77	1,95
10 СА	360	1,00	7,00	4,41	4,38	2,26	2,32	23 СМ	5,84	5,83	1,88	1,89
11 СА	360	1,00	7,00	5,75	5,83	1,83	1,73	24 Р	5,71	5,63	1,62	1,78
12 СМ	360	1,00	7,00	5,60	5,98	1,59	1,57	25 СМ	6,04	6,04	1,65	1,66
13 СМ	360	1,00	7,00	6,11	6,03	1,53	1,66	26 СМ	5,89	5,86	1,54	1,76

Легенда: Н – укупан број испитаника; Р – разумљивост; СА – савладивост; СМ – смисаоност; Мин. – минимална вредност; Макс. – максимална вредност; АС – аритметичка средина; СД – стандардна девијација. Подвучене су највише и најниже просечне вредности.

Као што се из приказане Табеле 5 може уочити, највећи просечан резултат и код очеве и код мајке остварен је у оквиру компоненте смисаоности, на ставци под бројем 17, а најмањи просечан резултат (близу доње границе позитивног пола скале) и код очеве и код мајке остварен је у оквиру компоненте разумљивости, на ставци под бројем 15 (*Да ли понекад осећате да не постоји јасно и сигурно сазнање о томе шта ће се десити у породици? 1. Уопште то не осећам, 7. То увек осећам.*).

На основу добијених просечних вредности на појединачним ставкама, можемо закључити да постоји одређена подударност код адолесцента и родитеља (најмањи просечан резултат на ставци која одређује смисаоност), док код родитеља (брачног пара) подударност постоји код две ставке (најмањи и највиши просечан резултат).

У Табели 6 приказан је просек резултата на ставкама (испитаници на скали од 1 до 7 одговарају проценом између две крајности) у оквиру компоненти осећаја породичне кохерентности: разумљивости

(осам ставки), савладивости (девет ставки) и смисаоности (девет ставки), и то: код адолесцената и родитеља (посебно за очеве и мајке).

Табела 6. Просек резултата на појединачној ставци компонената осећаја кохерентности – адолесценти и родитељи

Просек на појединачној ставци у оквиру компоненти	Р	СА	СМ
Адолесценти	5,30	5,62	5,93
Очеви	5,26	5,61	5,89
Мајке	5,21	5,55	5,88

Легенда: Р – разумљивост, СА – савладивост и СМ – смисаоност

На основу просечних резултата приказаних у Табели 6, може се закључити да се све три компоненете осећаја породичне кохерентности код адолесцената и родитеља налазе у позитивном делу скале (од четири до седам) и да постоји подударност у погледу структуре. Најизраженија компонента код адолесцента и родитеља је смисаоност, савладивост и, на крају, разумљивост. Само одређење компоненти осећаја породичне кохерентности и њихове вредности у позитивном делу скале омогућавају интерпретацију. Наиме, адолесценти и родитељи разумеју дешавања у породици и процењују да се чланови породице међусобно разумеју, да породичном ситуацијом и дешавањима унутар породичног система могу да управљају и да проналазе ред и смисао у породици, што им омогућава коришћење постојећих и проналажење нових ресурса отпорности.

Поређењем просечних вредности (аритметичка средина просечних вредности на појединачним ставкама у оквиру све три компоненте) за очеве (5,59) и за мајке (5,55), добијених у овом истраживању, са просечним вредностима на појединачним ставкама за осећај породичне кохерентности у истраживању брачних парова (Antonovsky & Sourani, 1988), који за мужеве износи 4,95, за жене 5,03, уочава се да су у овом истраживању добијене нешто више вредности. Имајући у виду да породица са јаким осећајем кохерентности може да пружи подршку својим члановима, као и да им омогући коришћење ресурса потребних за успешно суочавање са стресом (Antonovsky, 1987; Antonovsky & Sourani, 1988; Sagy & Antonovsky, 1992), можемо закључити да породице обухваћене истраживањем пружају подршку адолесцентима и омогућавају им коришћење постојећих ресурса отпорности. Интензитет осећаја породичне кохерентности указује на то да су адолесценти и родитељи ближи позитивном полу континуума здравље–болест, тј. ближи крају континуума означеном као здравље у односу на породични аспект. На основу резултата о интензитету, структури осећаја породичне кохерентности и просечним вредностима на појединачним ставкама, прва хипотеза је потврђена.

У Табели 7 приказани су резултати корелационе анализе осећаја породичне кохерентности (у целини и по компонетама) код родитеља.

Табела 7. Повезаност осећаја породичне кохерентности (у целини и по компонетама) код родитеља

	P-M	CA-M	CM-M	OPK-M
P-O	0,521**	0,402**	0,360**	0,492**
CA-O	0,403**	0,614**	0,449**	0,557**
CM-O	0,380**	0,530**	0,631**	0,584**
OPK-O	0,494**	0,588**	0,550**	0,621**

** Корелација значајна на нивоу 0,01; P – разумљивост; CA – савладивост; CM – смисаоност ; OPK – осећај породичне кохерентности; O – вредност за очеве, M – вредност за мајке

На основу резултата приказаних у Табели 7, можемо закључити да су за очеве и мајке адолесцената породични живот и породица разумљивији, савладивији и смисленији уколико су њиховом брачном партнеру породица и породични живот разумљивији, савладивији и смисленији. Повезаност указује на компатибилност брачног пара, јер постојање повезаности између чланова породице (у овом случају родитеља) у погледу односа према породици као систему, који се опажа као разумљив, савладив и смисаон, говори у прилог доброг ресурса за превладавање стреса са којим се породица и сви њени чланови срећу. Уколико упоредимо резултате о повезаности осећаја породичне кохерентности на нивоу брачног пара (родитеља) са неким ранијим истраживањима, можемо закључити да постоји слагање. Наиме, у истраживању Антоновског и Соурааниеве (1988) добијена је позитивна повезаност ($r = 0,77$; $p < 0,01$) осећаја породичне кохерентности брачних парова.

Резултати корелационе анализе показали су да не постоји повезаност осећаја породичне кохерентности адолесцента са осећајем породичне кохерентности очеве и мајки. Добијена повезаност указује на то да је осећај породичне кохерентности добар ресурс за превладавање брачног пара, да је фокус на дијади отац–мајка, а не на тријади адолесцент–отац–мајка. Питање је: Да ли се на основу повезаности осећаја породичне кохерентности родитеља може извести закључак да се ради о важном ресурсу породице, који адолесценти могу „користити”? Одговор је потврдан уколико сагледамо да је снага брачне заједнице значајан унутрашњи породични ресурс за превладавање (Митић, 2000), а брачни однос значајан за функционисање породице, развој детета (Михић, 2012), однос према деци (Стефановић–Станојевић, 2006), квалитет породичног живота у целини (Митић, 1997; Матејевић и Тодоровић, 2012) и уколико концептуализујемо родитеље као сигурну базу (Михић, 2012). С обзиром на то да је приступ

породици у раду системски, са циркуларном узрочношћу као императивом (по коме је сваки појединац унутар породице као система неодвојиви део целине, а функционисање система као целине зависно од функционисања сваког појединачног дела система), можемо закључити да је важан ресурс адолесцената повезаност осећаја породичне кохерентности родитеља.

С обзиром на то да не постоји повезаност осећаја породичне кохерентности адолесцената са осећајем породичне кохерентности оца и мајки, намеће се питање: Где је ту адолесцент? Да ли су адолесценти „свет за себе”, као у истраживању Митићеве (1997), у ком такође није добијена повезаност осећаја породичне кохерентности адолесцената и родитеља. Објашњење можемо пронаћи у такозваном генерацијском јазу између адолесцената и родитеља, као и у чињеници да постоји већа сличност међу адолесцентима него сличност адолесцената и родитеља (Митић, 1997). Такође, објашњење је и у актуелној фази животног циклуса (породица са адолесцентом), током које се породица реорганизује и успостављају се квалитативно другачије границе. Реорганизација породичног система је неопходна јер родитељи нису више главни ауторитети, фокус афективног везивања се са родитеља преноси на вршњаке (Hazan & Zeifman, 1999), а дешавају се и промене у групној динамици породице, што утиче на међусобне односе чланова. Сматрамо да би резултати били другачији да су истраживањем обухваћене породице у неким другим фазама животног циклуса. Могуће објашњење добијених резултата можемо пронаћи у развојним променама карактеристичним за адолесценцију, као што је померање фокуса са породице на друге значајне фигуре изван породице, али и у израженој борби адолесцената за одвајањем од родитеља и индивидуализацијом (Ainsworth, 1989). У периоду адолесценције велики је значај вршњака и неформалних група, као и изражен критички однос адолесцената према родитељима, који може да измени реалну слику породичних односа (Зотовић, Телечки, Михаић и Петровић, 2008).

Даљом обрадом података у оквиру подузорака формираних на основу пола, узраста и места боравка, утврђено је да нема повезаности осећаја породичне кохерентности адолесцената и родитеља. Једино је добијена статистички значајна повезаност осећаја породичне кохерентности млађих адолесцената са осећајем породичне кохерентности мајки. Тачније, добијена је слаба позитивна повезаност осећаја породичне кохерентности адолесцената у потпериоду средње адолесценције са осећајем породичне кохерентности мајки у целини ($r = 0,159$; $p < 0,05$) и по компонентама: са савладивошћу ($r = 0,168$; $p < 0,05$) и са смисаоношћу ($r = 0,184$; $p < 0,05$), што значи да су за млађе адолесценте породични живот и породица савладивији и смисленији уколико су мајкама породица и породични живот савладиви-

ји и смисленији. Могуће објашњење ове повезаности можемо пронаћи у већој „зависности” млађих адолесцената од родитеља, јер је њима породица потребнија, они се налазе у периоду интензивног сазревања у различитим аспектима, са актуелним процесом сепарације и формирања идентитета. Добијене разлике могу се разумети и недовољно диференцираним селфом, затим да је он, иако постоји трансфер афективне везаности са родитеља на вршњаке (Hazan & Zeifman, 1999) у периоду средње адолесценције, још увек актуелан. Такође, важни за објашњење добијене повезаности су и подаци да су код адолесцената узраста од 12 до 28 година, мајке важан извор сигурности (Markiewicz, Lawford, Doyle & Haggart, 2006), као и да мајке у периоду адолесценције имају предност као фигуре привржености у односу на очеве, вршњаке и партнере (Freeman & Brown, 2001). С обзиром на то да није добијена повезаност осећаја породичне кохерентности код адолесцената (на нивоу целог узорка) са осећајем породичне кохерентности код очеве и мајки (ни у целини, ни по компонентама), друга хипотеза није потврђена.

У даљем поступку обраде података за варијаблу осећај породичне кохерентности на нивоу породице адолесцената рачунате су стандардне девијације за сваку породицу како би се утврдило да ли постоје разлике у односу на пол, узраст и место боравка (укључујући и подзорке са Косова и Метохије). При томе је утврђено да не постоје статистички значајне разлике стандардних девијација осећаја породичне кохерентности адолесцената и родитеља у односу на пол, узраст и место боравка. Међутим, у оквиру подзорка родитеља који живе на Косову и Метохији добијене су статистички значајне разлике стандардних девијација осећаја породичне кохерентности ($F = 6,759$; $df_1 = 177$, $df_2 = 2$; $Sig. = 0,001$). Накнадним Шефевим тестом утврђено је да постоји статистички веће неслагање (највећа вредност стандардне девијације) код брачних партнера у Косовској Митровици у односу на оне који живе на северу Косова и Метохије и у српским енклавама (средња разлика = 7,01; $Sig. = 0,002$; $p < 0,05$). С обзиром на то да се ради о подзорцима у којима је испитано по 60 брачних партнера, неопходно је организовати истраживање са већим бројем испитаника како би се извели конкретнији закључци. За сада ћемо се задржати на могућем објашњењу да су разлике могле бити условљене различитим условима и стиливима живота брачних парова из градске и сеоске средине, као и да је процес преласка породице из традиционално уређене у егалитарно уређену праћен опадањем квалитета брачних и породичних односа (Павићевић, 2006) израженији код брачних парова у градској средини. Ако узмемо у обзир да веће слагање осећаја породичне кохерентности међу члановима породице указује и на јачи ресурс, онда нам овај резултат може указати да родитељи адолесцената (а и сами адолесценти) у Косовској Ми-

тровици располажу најслабијим ресурсом у односу на остале родитеље и адолесценте у овом истраживању. На основу добијених резултата, трећа хипотеза је делимично потврђена.

ЗАКЉУЧАК

Резултати истраживања на појединачном, брачном и породичном нивоу сугеришу да превентивне мере треба усмерити ка очувању и јачању постојећих ресурса адолесцената, родитеља и породице. Добијени резултати су значајна смерница за наставак истраживања. С обзиром на то да у овом истраживању није добијена повезаност осећаја породичне кохерентности адолесцената и родитеља, већ је повезаност добијена само код родитеља (брачних партнера), истраживања треба усмерити ка сиблинг систему и испитати повезаност са родитељским подсистемом. Резултати су указали и на одређена „издвајања” мајке, па будућа истраживања треба усмерити ка утврђивању специфичних улога очева и мајки у развоју адолесцената у нашој средини.

ЛИТЕРАТУРА

- Ainsworth, M. (1989). Attachment Beyond Infancy. *American Psychologist*, 44, 709–716.
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Antonovsky, A., Sourani, T. (1988). Family Sense of Coherence and Family Adaptation. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 50, (1), 79–92.
- Beresford, B. A. (1994). Resources and strategies: How parents cope with the care of a disabled child. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(1), 171–209.
- Божин, А. А. (2001а). *Личност и стрес: Осећај кохерентности и превађавање стреса у условима друштвене кризе* [Personality and stress: Sense of coherence and coping with stress in conditions of social crisis]. Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Голднер–Вуков, М. (1994). *Путеви и странпутице породице: Породица и млади* [Roads and the wrong roads of the family: The family and youth]. Београд: Култура.
- Гачић, Б., Мајкић, В. (2000). Породична резилијентност: кључни процеси. [Family Resilience: key processes]. *Психологија*. 3-4, 329–350.
- Groeholt, E.K., Stigum, H., Nordhagen, R., Köhler, L. (2003). Is parental sense of coherence associated with child health? *European Journal of Public Health*, 13(3), 195–201.
- Голубовић, З. (1981). *Породица као људска заједница* [The family as a human community]. Загреб: Напријед.
- Зотовић, М., Телечки, Т., Мухић, И., Петровић, Ј. (2008). Релације карактеристика породице и превађања стреса код адолесцената. [Relations between family characteristics and coping in adolescents]. *Примењена психологија*, Вол. 1 (3-4), 145–160.
- Margalit, M., Raviv, A., Ankoneena, D. (1992). Coping and Coherence Among Parents with Disabled Children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21 (3), 202–209.

- Markiewicz, D., Lawford, H., Doyle, B. A., Haggart, N. (2006). Developmental Differences in Adolescents' and Young Adults' Use of Mothers, Fathers, Best Friends, and Romantic Partners to Fulfill Attachment Needs. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 35, (1), 121–134.
- Матејевић, М., Тодоровић, Ј. (2012). *Функционалност породичних односа и компетентно родитељство*. [Functionality of family relations and competent parenting]. Ниш, Филозофски факултет.
- Милојковић, М., Срна, Ј., Мићовић, Р. (1997). *Породична терапија*. [Family therapy]. Београд: Центар за брак и породицу.
- Минић, Ј., Стефановић-Станојевић, Т. (2011). Осећај кохерентности код средњошколаца у условима друштвене кризе [Sense of coherence in high school in the conditions of social crisis]. *Зборник радова – Личност и социјалне ситуације – 100 година од рођења Николе Рота*, Филозофски факултет, Ниш. стр. 45–67.
- Митић, М. (2000). Породица и стрес [Family and stress]. У Влајковић, Ј., Срна, Ј., Кондић, К., Поповић, М. (Ур.). *Психологија избеглиштва* Београд: ИП „Жарко Албуљ”, стр. 76–89.
- Митић, М. (1997). *Породица и стрес – између пораза и наде*. [The family and stress – between defeat and hope], Београд: Институт за психологију, ИП „Жарко Албуљ”.
- Михић, И. (2012). Породица као база сигурности у развоју афективне везаности [The family as the basis of security in the development of attachment]. У Стефановић-Станојевић, Т., Михић, И., Ханак, Н. *Афективна везаност и породични односи: развој и значај*. Београд: Центар за примењену психологију. стр.119– 167.
- Павићевић, А. (2006). *На удару идеологија, Брак, породица и полни морал у Србији у другој половини 20. века* [Exposed ideology, Marriage, Family and sexual morality in Serbia in the second half of the 20th century]. Посебна издања – књига 57. Београд: САНУ и Етнографски институт.
- Павићевић, М., Минић, Ј. (2011). Осећај кохерентности у периоду развојне и друштвене кризе [The sense of coherence in the period of development and social crisis]. *Међународни тематски зборник: Идентитет и криза идентитета*. Косовска Митровица: Филозофски факултет. стр. 73–92.
- Sagy, S. (1998a). The family sense of coherence and the retirement transition. In H. I. McCubbin, E. A. Thompson, A. I. Thompson, & J. E. Fromer (Eds.) *Stress, coping, and health in families: Sense of Coherence and resiliency* Thousand Oaks, CA: Sage, p. 207–226.
- Sagy, S. (1998b). Effects of personal, family and community characteristics of emotional reactions in a stress situation: The golan heights negotiations. *Youth & Society*, 29, 311–329.
- Sagy S., Antonovsky, H. (1999). Factors related to the development of the sense of coherence (SOC) in adolescence. A retrospective study. *Polish Psychological Bulletin*, 30, p. 255.
- Sagy, S., Antonovsky, A. (1992). The Family Sense of Coherence and the Retirement Transition. *Journal of Marriage and Family* 54 (4), 983–993.
- Стефановић-Станојевић, Т. (2006). Партнерска афективна везаност и васпитни стилови [Quality of close relationships and parental educative style]. *Годишњак за психологију, Вол 4 (4-5)*, 71–90.
- Freeman, H., Brown, B. B. (2001). Primary Attachment to Parents and Peers during Adolescence: Differences by Attachment Style. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 30, (6), 653–674.

- Hazan, C., Zeifman, D. (1999). Pair bonds as attachments: Evaluating the evidence. In J. Cassidy, P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment theory and research*, p. 336–354. New York: Guilford Press.
- Haour-Knipe, M. (1999). Family Sense of Coherence and Adapting to a New Culture. A Case Study. *Polish Psychological Bulletin*, 30(4), 311–321.
- Wickens, L., Greeff, A. (2005). Sense of Family Coherence and the Utilization of Resources by First-Year Students. *American Journal of Family Therapy*, Vol. 33 (5), 427–441.

FAMILY SENSE OF COHERENCE AMONG ADOLESCENTS AND PARENTS

Jelena Minić

University of Priština, Faculty of Philosophy headed in Kosovska Mitrovica,
Kosovska Mitrovica, Serbia

Summary

In accordance with basic questions that characterize the salutogenic model of health: What elements create health and what is their source, Antonovsky (1987) develops the construct of the family sense of coherence in analogy with the individual sense of coherence. In the individual sense of coherence, the emphasis is on the world surrounding the individual, and in the family sense of coherence, the emphasis is on the family as a system, on perceiving the family as a comprehensible, manageable and meaningful system. A stronger family sense of coherence points to a stronger internal family resource, which implies higher resistance of the individual, but also the family as a system in its totality. The main objective of this research was to examine the relations between the family sense of coherence in adolescents and family sense of coherence in their parents. The research tasks were: to determine the differences in the degree of congruence between the sense of family coherence among adolescents and their parents in relation to some socio-demographic variables; to determine the intensity and structure (interrelation of components) of the family sense of coherence among adolescents and their parents; to determine the average values on the Family Sense of Coherence among Adolescents and Parents Scale. The study sample consisted of adolescents ($n = 360$; 15 to 24 years old) and their parents ($n = 720$), which makes a total of 1080 respondents. We used the Family Coherence Evaluation Scale and Basic Data Questionnaire. Data were processed by using descriptive statistics, the analysis of variance and correlation analysis (Pearson correlation coefficient). The results showed that there was no connection between the family sense of coherence in adolescents and those in their parents. The only significant correlation obtained was the one between the family sense of coherence in young adolescents (adolescents in middle adolescence sub-period) and family sense of coherence in mothers – in whole and by its individual components (with manageability and meaningfulness). A positive correlation between the family senses of coherence exists at the level of the married couple, i.e. parents. The conclusion is that for the fathers and mothers of adolescents, family life and family is more comprehensible, manageable and meaningful if their spouse's or partner's family life and family is more comprehensible, manageable and meaningful. The results show that there are no statistically significant differences in the degree of congruence between the family senses of coherence among adolescents and their parents in relation to some socio-

demographic variables (gender, age and place of residence). A statistically larger discrepancy is obtained only within the sub-sample of parents (married partners) who live in Kosovo and Metohija. In married partners in Kosovska Mitrovica, compared with those living in the north of Kosovo and Metohija and those living in the Serb enclaves, the largest discrepancy in the family sense of coherence is obtained. The results show that the average value of the family sense of coherence (in whole and by its components) in adolescents, parents and at the family level are closer to the theoretical maximum. Bearing in mind the fact that a stronger sense of family coherence points to greater resources and vice versa, we can conclude that adolescents and their parents have adequate source of health, which is a good basis for further development and makes family an adequate developmental environment for adolescents. The analysis of the structure of the family sense of coherence among adolescents and parents, i.e. its results, indicates that there is a congruence in the structure of the family senses of coherence, because the most prominent component in adolescents and their parents is meaningfulness, manageability, and then at the end, intelligibility, while the average results for all three components of the family sense of coherence among adolescents and parents are in the positive end of the scale. The very definition of the components of the family sense of coherence and their values in the positive end of the scale allow interpretation. Adolescents and their parents understand the developments in the family, and estimate that family members understand each other, that they can manage family situation and developments within the family system and that they can find order and meaning in their families, which allows them to use existing, or to find new resources of resistance.